

Τ. ΗΣΤΣΕΝΚΟ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΧΕΓΚΕΛ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Π. Γ. ΣΚΥΤΑΛΗ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΣΚΕΨΗ 33

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΓΚΟΒΟΣΤΗ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΧΕΙΚΕΛ ΓΕΩΡΓΙΟΣ - ΦΡΙΝΤΡΙΧ - ΓΟΥΛΙΕΛΜ (1770-1831)

Ο μεγάλος ιδεαλιστής διαλεκτικός φιλόσοφος γεννήθηκε στις 27 Αυγούστου του 1770 στην Στουτγάρδη, την πρωτεύουσα του Μεγάλου Δουκάτου της Βυρτεμβέργης. Πέθανε από χολέρα στο 1831, στις 14 του Νοέμβρη. Φοίτησε στο γυμνάσιο της ίδιας πόλης, απ' τὸ 1777 ὡς τὸ 1788. Ἐδειξε ξεχωριστὴ ἐπιμέλεια καὶ τάση στὴν ἐλεύθερη μόρφωση, διαβάζοντας πολλὰ βιβλία. Τελειώνοντας τὸ γυμνάσιο, φοίτησε στὸ πανεπιστήμιο τῆς Τυβίγγης μὲ τὸ σκοπὸ νὰ προπαρασκευαστεῖ γιὰ τὴν θεολογία. Μά, ἀπ' ἀφορμὴ τὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωση καὶ τὸν τρόπο τῶν παραδόσεων, καταπάστηκε πιότερο μὲ τὶς ὄξω-πανεπιστημιακὲς μελέτες παρά μὲ τὶς θεολογικὲς. Ἡ τάση του γιὰ τὴν ἐλεύθερη μελέτη βρῆκε τὴν ἐκδήλωσή της στὴ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων καὶ ἀπ' τοὺς νεώτερους, τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Ρουσσώ.

Ἀπὸ τὸ 1793 πού τέλειωσε τὸ πανεπιστήμιο, ὡς τὰ 1796 ἦτανε δάσκαλος στὸ σπίτι κάποιου ἀστοῦ τῆς Βέρνης, τοῦ Σ. Τσούγκ. Μέσα στὰ τρία χρόνια (1793—96) σπούδασε τὴ θεολογία καὶ τὴ φιλοσοφία τῆς θρησκείας. Στὰ 1895 ἔγραψε τὸν «Βίον τοῦ Ἰησοῦ». Τότε, λίγ' ἀργότερα ἔβγαλε καὶ τὴν «Κριτικὴ τῆς ιδέας τῆς θρησκείας». Ἀπὸ τὸ 1797 ὡς τὸ 1800 ἦτανε παιδαγωγὸς στὴν Φραγκφούρτη, στὸ σπίτι τοῦ ἔμπορα Γκόγελ.

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἔγραψε καὶ τὴν πρώτη συστηματικὴ διατύπωση γιὰ τὸ φιλοσοφικὸ του σύστημα, γιὰ νὰ τὸ διατυπώσει ἀργότερα πιὸ μεθοδικὰ καὶ πλέρια, στὰ 1801, πού ἦτανε ὑφηγητὴς στὴν Ἰέννα. Στὰ 1805 ἔγινε καθηγητὴς στὴν θέση τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ στενοῦ του φοιτητικοῦ φίλου, τοῦ Σέλλιγκ. Ἀπὸ τὰ 1802 ὡς τὸ 1803

ἔβγαζε μαζίη με τὸν τελευταῖο τὴν «Κριτικὴ ἑφημερίδα τῆς φιλοσοφίας». Κατοπινά, δταν ὁ Σέλλιγκ πῆγε στὸ Βυρτσβούργο. οἱ δυὸ παλιοὶ φίλοι ἤρθανε σὲ φιλοσοφικὴ διάσταση.

Τὸ πρῶτο σημαντικὸ ἔργο τοῦ Χέγκελ εἶναι ἡ «Φαινομενολογία τοῦ πνεύματος» ποὺ γράφτηκε πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη μάχη τῆς Ἰένας. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι γραμμένο με ταλέντο φιλολογικὸ, ὄντας σύγχρονα κ' ἓνα εἶδος αὐτοβιογραφίας.

Τὸ ὄλο ἔργο τοῦ Χέγκελ εἶναι τ' ἀντικειμενικὸ ἀντικαθρέφτισμα τῆς ἐποχῆς του, τῆς ἐποχῆς τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων. Κ' ἓνα μερικὸ μὰ σπουδαῖο πολιτικὸ γεγονός, ἡ μεγάλη μάχη τῆς Ἰένας εἶχε μιὰ σοβαρὴ ἐπίδραση πάνω στὴ φιλοσοφικὴ-ιδεολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ Χέγκελ. «Οἱ κεραυνοὶ τῆς Ἰένας» τὸν συνέφεραν ἀπ' τὴ φιλοσοφικὴ ἔκσταση, ποὺ βρισκόταν, γράφοντας τὴ «Φαινομενολογία». «Οἱ κεραυνοὶ τῆς Ἰένας» ἔκαναν τὸν Χέγκελ νὰ στρέψει τὴν προσοχὴ του στὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς μεγάλης ἀστικῆς ἐπανάστασης στὴ Γαλλία, τῆς ἐπανάστασης ποὺ στ' ὄρητικὸ της διάβα καὶ στὸ «αἱματηρὸ της λουτρὸ» κατάργησε τοὺς φεουδαρχικοὺς θεσμοὺς, ἔσπασε τὶς ἀντιδραστικὲς φεουδαρχικὲς ἀλυσσίδες, γκρέμισε ὄλους τοὺς στύλους τοῦ παλιοῦ οἰκονομικο-κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος. Τῆς ἐπανάστασης ποὺ ἀνοιξε τὴν ἐποχὴ τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων στὴν Εὐρώπη, ποὺ κάτω ἀπὸ τὰ συνθήματα «ἐλευθερία», «ἀδελφότητα», «ἰσότητα» κατάργησε τὴ φεουδαρχικὴ μορφὴ ταξικῆς ἐκμετάλλευσης καὶ καταπίεσης, βάζοντας στὴ θέση της τὴ μορφὴ τῆς καπιταλιστικῆς μισθωτῆς σκλαβιάς.

Ἦστερ' ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἰένας βασίλευε μέσα σ' ὄλους ἡ ἀπελπισία κ' ἡ ἀπογοήτευση. Ὡστόσο, ὁ Χέγκελ δὲν τᾶχασε, μὰ ἔγραφε γράμματα, ἐχτιμώντας τὶς νίκες τῶν Γάλλων, σὰν φυσικὲς συνέπειες τῆς «ἐλευθερίας» καὶ τῆς «προόδου» ποὺ κατάχτησαν με τὴν ἐπανάσταση, ποὺ τοὺς ἔδωσε θάρρος, ὄρη καὶ θέληση γιὰ τὴ δρῖση, παρορμώντας τὴ νεογέννητη ἀστικὴ τάξη τῆς Γερμανίας νὰ τραβήξει τὸν ἴδιο δρόμο.

Ὄταν, πρὶν ἀκόμα ἀπ' τὴν μάχη τῆς Ἰένας, εἶχανε μπεῖ στὴν πόλη οἱ Γάλλοι στρατιῶτες, ὁ Χέγκελ βρῆκε καταφύγιο στὸ σπίτι τοῦ ἀντιπρύτανη Γκάμπλερ, ποὺ τὸν προστάτευε ἡ παρουσία ἀνώ-

τερου Γάλλου αξιωματικού. Μά σαν γύρισε σπίτι του ο Χέγκελ ύστερ' από τή μάχη τὰ βρήκε δλα άνω-κάτω.

Ο Χέγκελ, χάρη στον πόλεμο, έφτασε σε μεγάλη φτώχια και πέρασε πολλές στερήσεις. Για να πάει στην Βαμβέργη, ο Γκαίτε έγραψε στο φίλο του τον Κνέπελ να δανείσει στον Χέγκελ μερικά χρήματα. Εκεί, στην Βαμβέργη διεύθυνε από το 1807—1808 μιá πολιτική έφημερίδα. Στο τέλος του 1808 έγινε γυμνασιάρχης στη Νυρεμβέργη, όπου έμεινε ως το 1816, διδάσκοντας φιλοσοφία.

Στά 1812—1816, δημοσίεψε στη Νυρεμβέργη το τρίτομο έργο του «Λογική». Τον Ιούλη του 1816 πήρε τή θέση καθηγητή τής φιλοσοφίας στην Αϊδελβέργη. Εκεί, στα 1817 έβγαλε τήν «Έγκυκλοπαίδεια των φιλοσοφικών επιστημών» και δίδαξε δλο του το σύστημα ως το 1818. Το Μάρτη τής ίδιας χρονιάς του δόθηκε ή θέση του Φίχτε, ή έδρα τής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Σ' αυτή τήν έδρα έμεινε και δίδαξε 13 όλόκληρα χρόνια, από το 1818 ως το 1831, που πέθανε. Στα 1821 δημοσίεψε τὰ «Στοιχεία τής φιλοσοφίας του δικαίου», όπου διατυπώνει και τήν αντιδραστική του θεωρία για το νεώτερο κράτος. Οι «άναγεννημένες» αντιδραστικές θεωρίες του Χέγκελ για το δικαιο και το κράτος, αποτελούνε σήμερα τήν «ιδεολογική» βάση για τους νεοχεγκελιανούς του έπίσημου φασισμού, τή βάση τής άστικής φασιστικής αντίδρασης. Στα 1827 έβγαλε μαζή με όπαδούς του τήν «Έπετηρίδα τής επιστημονικής κριτικής», που συνετέλεσε πολύ στην προπαγάνδα και το ξάπλωμα των φιλοσοφικών του άρχων.

Μέσα στην περίοδο από το 1818—1831 το σύστημα του Χέγκελ αποτέλεσε πραγματικά έποχή, σταθμό στην εξέλιξη τής επιστήμης και τής φιλοσοφίας. Η επίδραση κ' ή διάδοσή του όχι μονάχα κρατήθηκε, μά και μεγάλωνε ύστερ' από το θάνατό του.

Στά τελευταία χρόνια τής ζωής του είχε ιδρύσει δική του σχολή, με όπαδούς πιστούς. Το φιλοσοφικό του σύστημα διδάσκονταν έπίσημα στην Πρωσία. Οι μαθητές κ' οι όπαδοί του πήρανε πολλές έδρες στα πανεπιστήμια. Ο Χέγκελ είχε γίνει ο φιλοσοφικός ήγεμόνας και το σύστημά του, το κυρίαρχο φιλοσοφικό σύστημα στη Γερμανία. Σ' δλα τὰ έργα του Χέγκελ, ξεπροβάλλει άνάγλυφα και χτυπητά ή βαθιά και πλατιά πολυμαθεια, ή έξαιρε-

τική φιλοσοφική σκέψη, ή ασύγκριτη διαλεκτική δεινότητα—ή ιδεαλιστική διαλεκτική, ή αύστηρή και συστηματική μέθοδο, ή μεγάλη διάνοια. Ὁ Χέγκελ εἶναι ἴσος μὲ τοὺς μεγάλους ἀρχαίους Ἕλληνες φιλόσοφους, τὸ Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη. Καὶ σὲ πολλὰ ἀνώτερός τους γιατί ὁ Χέγκελ εἶναι παιδί-προϊὸν ἄλλων ἱστορικῶν συνθηκῶν, μιᾶς ἄλλης κοινωνικῆς ἐποχῆς, ἱστορικὰ διαφορετικῆς. Ὁ Χέγκελ εἶναι ὁ ὑπέροχος διαλεκτικός φιλόσοφος τοῦ πρὸ συνεποῦς ἀντικειμενικοῦ ιδεαλισμοῦ.

Ἡ ἀστική τάξη τιμάει, ἐχτιμάει καὶ κρίνει τὸν Χέγκελ καὶ τὸ φιλοσοφικὸ του σύστημα ἀνάλογα μὲ τὰ κοινωνικο-πολιτικά της συμφέροντα καὶ τοὺς ταξικούς σκοπούς, πού ἐπιδιώκει σὲ κάθε συγκεκριμένη περίοδο στὴν ἐξέλιξη τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἡ ἀστο-φρουδαρχική τάξη τῆς Γερμανίας «τιμώντας», ὕστερ' ἀπὸ τὸν γαλλο-γερμανικὸ πόλεμο τοῦ 1870, τῆς μνήμης τοῦ Χέγκελ ἀπ' ἀφορμὴ τὴν ἑκατοστὴ ἐπέτειο τῆς γέννησής του—τοῦ ἱδρυσε μὲ τὴν πρωτοβουλία τῆς «Φιλοσοφικῆς ἐταιρείας τοῦ Βερολίνου», μνημεῖο στὴ μικρὴ πλατεῖα, κοντὰ στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου, δίνοντάς της καὶ τ' ὄνομά του. Ὑστερ' ἀπὸ τὸν θάνατό του, οἱ μαθητὲς του δημόσιεψανε, μὲ βάση τὶς σημειώσεις καὶ τὰ τετράδια π' ἄφησε, τὴν «Αἰσθητική», τὴ «Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας», τὴν «Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας» καὶ τὴν «Ἱστορία τῆς θρησκείας».

Οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις στὸ χεγκελιανὸ φιλοσοφικὸ σύστημα καὶ τὰ δυϊστικὰ συμπεράσματα πού ἔβγαιναν ἀπ' αὐτό, εἶχανε σὰν ἀναπόφευχτο ἀποτέλεσμα τὴν πάλη καὶ τὴ διάσπαση τῆς χεγκελιανῆς σχολῆς σὲ διάφορα ρεύματα καὶ φιλοσοφικὲς παραφυάδες (Χίνριξ, Γκαϊσσελ καὶ Γκάπλερ, Στράους, Μπάουερ, Στίρνερ, Φόϋερμαχ, κ. ἄ.). Ἀπὸ τὰ 1830 ἀκόμα, ἡ χεγκελιανὴ σχολὴ εἶχε χωριστεῖ, βασικά, σὲ δυὸ ἐχθρευόμενα στρατόπεδα: τοὺς δεξιούς-ἀντιδραστικούς καὶ τοὺς ἀριστερούς-προοδευτικούς χεγκελιανούς.

Μὰ μὲ τὴ διάσπαση τῶν χεγκελιανῶν καὶ τὴν ἀποσύνθεση τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας σχηματίστηκε καὶ τρίτο στρατόπεδο μὲ δική του κατεύθυνση, ἀνεξάρτητη καὶ βασικὰ διαφορετικὴ. Ἡ τρίτη φιλοσοφικὴ κατεύθυνση ἦταν στενὰ συνδεμένη μὲ τ' ὄνομα τοῦ Κάρλ Μάρξ—κατὰ πρῶτο λόγο—καὶ τοῦ Φρίτριχ Ἐνγκελς.

Ήτανε ἡ μοναδική—συνεπής κ' ἡ πραγματική—γόνιμη κατεύθυνση. Γεννημένη ἀπ' τὴν ἐπαναστατικὴ πλευρὰ τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας, ἡ κατεύθυνση Μάρξ-Ἐνγκελς δὲν ἦτανε μονάχα ἓνα ρήγμα ἀποφασιστικὸ σ' αὐτὴ τὴ φιλοσοφία, μὰ σήμαινε σύγχρονα καὶ τὸ ξαναγύρισμα στὴ γερῆ βάση, στὴν ματεριαλιστικὴ ἀποψη. Ξεκινώντας ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἐνγκελς φτάσανε στὸ διαλεκτικὸ ματεριαλισμό, ἔγιναν οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ.

Π. Γ. Σ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΡΙΟΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΧΕΓΚΕΛ

Αιώνας μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ πέθανε ὁ
μεγάλος φιλόσοφος· τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως γιὰ τὴ διδα-
σκαλία του ὄχι μονάχα δὲν χαλαρώθηκε, μ' ἀπεναντίας,
ξαναζωντάνεψε ἀσυνήθιστα.

Θὰ ἦτανε ἀσυχώρετο λάθος ν' ἀποδώσουμε αὐτὸ
τὸ ξαναζωντάνεμα τοῦ ἐνδιαφέροντος, γιὰ τὸν Χέγκελ
στὴν κακὴ πρόθεση κάποιου φιλόσοφου εἴτε φιλοσο-
φικῆς σχολῆς. Οἱ ρίζες τοῦ ἐνδιαφέροντος, ποὺ με-
γάλωσε ἀσυνήθιστα στὴν ἐποχὴ μας, γιὰ τὴ φιλο-
σοφία τοῦ Χέγκελ, βρίσκονται πρὶν ἀπ' ὅλα στὴ σχε-
τικὴ ὁμοιότητα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς μὲ τὴν ἐποχὴ
τοῦ Χέγκελ. Κι οἱ δυὸ ἐποχὲς σημαίνουν τὸ ριζικὸ σπά-
σιμο στὶς κοινωνικὲς σχέσεις, τὴν ἀνατροπὴ σ' ὀλάκερη
τὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, τὸ γίνεσθαι τοῦ καινούργιου
κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος. Αὐτὴ ἡ ὁμοιότητα, ὅπως
εἰπώθηκε ἤδη, εἶναι σχετικὴ: ἡ ἐποχὴ τοῦ Χέγκελ ἦτανε
ἡ ἐποχὴ τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων, τὸ γίνεσθαι τοῦ
καπιταλισμοῦ, ὁ ἐρχομὸς τῆς βουρζουαζίας στὴν ἐξουσία.
Ἡ δική μας ἐποχὴ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν προλεταριακῶν
ἐπαναστάσεων, τὸ γίνεσθαι τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ ἐρχομὸς
τοῦ προλεταριάτου στὴν ἐξουσία, ποὺ σκοπὸς του δὲν
εἶναι ν' ἀλλάξει τὴν μορφή τῆς ἐκμετάλλευσης, μὰ νὰ
καταργήσει κάθε ἐκμετάλλευση. Παρ' ὅλη ὅμως αὐτὴ

τῆ διάκριση, ὅπως τότε, ἔτσι καὶ τώρα, ἔχουμε μιὰ κρίσιμη καμπὴ στὴν ἱστορία, ὄξυνση ὅλων τῶν ἀντιθέσεων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, φτασμένη στὸ ἔπακρο καὶ σὲ ὑπέρτερο βαθμὸ χτυπητή. Ἔχουμε τὴν τελευταία κι' ἀποφασιστικὴ σύγκρουση τῶν τάξεων σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πάλης. Γι' αὐτό, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Χέγκελ κ' ἡ ἀσυνήθιστα ὀξεῖα πάλη γύρω ἀπὸ τὴ φιλοσοφία του εἶναι ἀπλούστατα τὸ φανέρωμα κι' ἡ ἔκφραση τῆς μεγάλης ἐκείνης πάλης τῶν τάξεων, ποὺ ἔχουμε σήμερα, τὸ φανέρωμα τῆς γενικῆς καὶ βαθύτατης ἐκείνης κρίσης, ποὺ περνάει ἡ σύγχρονη καπιταλιστικὴ κοινωνία. Πρὸς τὸν Χέγκελ δὲν πορεύονται οἱ φιλόσοφοι—ἐραστές τῶν λεπτῶν τρόπων καὶ τῶν ἐλιγμῶν τῆς σκέψης, μὰ οἱ τάξεις στὴν ὁρμὴ τους νὰ πάρουν, νὰ τροχίσουν καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν ὅλα τὰ εἶδη τῶν ὅπλων τῆς ταξικῆς πάλης, τόσο στὸν ἄμεσο, στὸν κοινωνικο-πολιτικὸ τομέα, ὅσο καὶ στὸν τομέα τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς λογοτεχνίας. Δὲν εἶναι καθόλου ἐκπληκτικό, ἂν ἡ ἀστικὴ σκέψη ἀπότομα ἀλλάξει, μέσα στὴν τελευταία δεκαετία, τὴ σχέση της πρὸς τὸν Χέγκελ, περνώντας ἀπὸ τὴν περιφρόνηση στὸν ἔπαινο. Μέσα στὴν ὀξεῖα πάλη τῶν τάξεων ἡ μπουρζουαζία χάνει τὶς θέσεις της, τὴ μιὰ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Οἱ παλιοὶ τρόποι καὶ μέθοδοι δὲν ἐξασφαλίζουν ἤδη τὴν κυριαρχία τῆς μπουρζουαζίας. Μέσα στοὺς ἐπιθανάτιους σπασμούς, ἡ ἀστικὴ σκέψη ἄρπάζεται, ὅπως ὁ πνιγμένος ἀπὸ τὰ μαλλιά του, ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ καὶ ψάχνει νὰ βρεῖ σ' αὐτὴ τὸ μέσο, ποὺ μὲ τὴ βοήθειά του θὰ μποροῦσε νὰ

μακρύνει τὸ κράτημα τῶν μαζῶν κάτω ἀπ' τὴν ὑποταγή της.

Ἡ φιλοσοφία ὅμως τοῦ Χέγκελ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ κι' ἀπὸ τὴν μπουρζουαζία, γιὰτ' εἶναι— γιὰ νὰ μιλήσουμε μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ ἴδιου τοῦ Χέγκελ— ἀπλούστατα, ἡ διανοητικὴ ἔκφραση τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἐποχὴ ὅμως τοῦ Χέγκελ, ὅπως εἶπαμε, ἦταν ἡ ἐποχὴ τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων· καὶ τὸ ἴδιο τὸ σύστημα τοῦ Χέγκελ στὴν οὐσία του εἶναι ἀστικὸ σύστημα, καὶ συνάμα σύστημα ὠρισμένης μπουρζουαζίας—τῆς γερμανικῆς μπουρζουαζίας τοῦ τέλους τοῦ XVIII καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ XIX αἰῶνα. Ἡ ἰδιομορφία στὴν κοινωνικο-οἰκονομικὴ ἐξέλιξη τῆς Γερμανίας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς συνίστατο, ὅπως εἶναι γνωστό, στὸ πὼς ἡ κίνηση πρὸς τὸν καπιταλισμὸ ἐκεῖ εἶχε ἀναχαιτισθεῖ σὲ ὑπερβολικὸ βαθμὸ μὲ τοὺς φραγμοὺς τῶν φεουδαρχικῶν θεσμῶν, τῶν διατάξεων, μὲ τὸ οἰκονομικὸ καὶ ἐθνικὸ κομμάτιασμα κι' ἄλλες ἀλυσσίδες. Δεκάδες χρόνια ὁ καπιταλισμὸς στὴ Γερμανία βρισκόνταν στὸ γίγνεσθαι, μὰ δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ ὁ κυριαρχικὸς τρόπος παραγωγῆς. Ἡ γερμανικὴ μπουρζουαζία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς δὲν προπορεύονταν, καὶ μάλιστα δὲν μποροῦσε νὰ προορευθεῖ, στὴν κοινωνικο-πολιτικὴ πάλη ἐνάντια στὸν φεουδαρχισμό, ἦτανε προσδεμένη στὴν οὐρὰ αὐτῆς τῆς πάλης· καὶ σ' αὐτὸ δὲν συνετέλεσε σὲ μικρὸ βαθμὸ τὸ περιστατικὸ πὼς στὴ Γερμανία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ φεουδαρχισμὸς κυριαρχοῦσε μὲ τὴν πιὸ βάρβαρη, «τὴν πιὸ διαστρεβλωμένη μορφή» τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πάνω στὴν ἀστικὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξασκήσανε μιὰ δυνατὴ ἐπαναστατικο-

ποιοῦσα ἐπίδραση ἢ ἀσυνήθιστα πλατιά, ἢ κολοσσιαία φορὰ τῆς ἐπανάστασης στὴ Γαλλία καὶ ἢ τεράστια ἐκπολιτιστικο-ιδεολογικὴ ἀνοδος σ' ὅλες τὶς χῶρες, ἀνοδος ποὺ προηγήθηκε καὶ συμβάδισε μὲ τὴν Μεγάλῃ Γαλλικῇ ἐπανάστασι. Ὅλ' αὐτὰ—λέει ὁ Μὰρξ—φέρανε σὲ τοῦτο : ἡ γερμανικὴ ριζοσπαστικὴ μπουρζουαζία, ἀποσπασμένη καὶ παραμερισμένη ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ στὴν κοινωνικο-πολιτικὴ ζωὴ καὶ στερημένη ἀπ' τὶς οἰκονομικὰς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀμεση ἐπαναστατικὴ ἀνατροπὴ, μετέφερε ὅλη τὴν ἐνέργειά τῆς δράσης της στὸν ιδεολογικὸ τομέα. Αὐτὸ ἦτανε βέβαια ἐπανάσταση, μὰ ἐπανάσταση «γερμανικὴ», δηλ. στὴ σφαῖρα τῆς συνείδησης πρὶν ἀπ' ὅλα. Δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν, πὼς ἡ ἐποχὴ τοῦ Χέγκελ ἦτανε ἐποχὴ ιδεολογικῆς πάλης, ἀσυνήθιστα σφοδρῆς, παράφορης, ἐναλλαγῆς τοῦ ἐνὸς συστήματος μὲ τ' ἄλλο, τῆς μιᾶς κατεύθυνσης μὲ τὴν ἄλλη. Κι' ὁ συμπυκνωτήρας, τὸ κέντρο αὐτῆς τῆς πάλης εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ.

Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ἡ «γερμανικὴ θεωρία τῆς Μεγάλῃς Γαλλικῆς ἐπανάστασης» δὲν τράβηξε μακρύτερα ἀπὸ τὴν ἰδεαλιστικοποίησιν τῶν κοινωνικο-οικονομικῶν θεσμῶν, ποὺ ὑπῆρχανε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ Γερμανία. Μὰ ὅπως ἡ οἰκονομικὴ καθυστέρηση, τὸ κομματάσιμα κ' ἡ ἀσυνήθιστη ἀργοπορία κάνανε τὴν ἴδια τὴ γερμανικὴ μπουρζουαζία συντηρητικὴ κ' ἱκανὴ γιὰ τὸ συμβιβασμό, ἔτσι κ' ἡ φιλοσοφία τῆς γερμανικῆς μπουρζουαζίας εἶχε ποτιστεῖ μὲ τὴ διπροσωπία, τὴν ἀναποφασιστικότητά καὶ τὸ συμβιβασμό. Ἄν θυμηθοῦμε, πὼς ὁ Χέγκελ ἀνάπτυσε τὴ φιλοσοφική του δράση στὶς ἀρχὰς τοῦ XIX αἰῶνα, ὅταν ὁ συντηρητι-

κισμός τῆς γερμανικῆς μπουρζουαζίας ἐντείνονταν μὲ τὴν ἐπικείμενη ἔξοδο στὴν κονίστρα τῆς ἐνεργητικῆς πάλης τῆς καινούργιας τάξης—νεκροθάφτη τῆς μπουρζουαζίας, τοῦ προλεταριάτου, ἂν θυμηθοῦμε, συνεπούμενα, πὼς ἡ αὐγὴ τῆς γερμανικῆς μπουρζουαζίας συνέπεφτε μὲ τὰ σουρουπώματά της, τότε θὰ μᾶς γίνει τέλεια καταληπτό, πὼς ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ δὲν εἶναι μονάχα τ' ἀντικαθρέφτισμα τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, μὰ καὶ τ' ἀντικαθρέφτισμα τῆς δειλίας τῆς γερμανικῆς μπουρζουαζίας, τῆς ψευτιᾶς της, τῆς προδοσίας της, τῆς δουλικότητάς της, μπροστὰ στὸ φεουδαρχικὸ καθεστῶς κ.τ.ρ.

Ὁ ἐνδο-ἀντιφατικὸς χαρακτήρας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ δὲν καθωρίστηκε μονάχα ἀπὸ τὴν κοινωνικο-οἰκονομικὴ ἐξέλιξη τῆς Γερμανίας, μὰ κι' ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πορεία στὴν ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφίας. Ὁ πρῶτος «γερμανὸς» θεωρητικὸς τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς ἐπανάστασης εἶναι ὁ Κάντ. Μὰ ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ εἶναι πιά δυϊστικὴ ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τοῦ σκοποῦ της, ἀπὸ τὴν τάση της νὰ συνενώσῃ δυὸ ἀνειροήνευτες κ' αἰῶνια ἐχθρευόμενες σχολές στὴ φιλοσοφία—τὸ ματεριαλισμὸ καὶ τὸν ἰδεαλισμὸ. Ἡ ἀνεδαφικότητα μιᾶς τέτιας ἀπόπειρας εἶναι πάρα πολὺ χτυπητὴ. Νά, γιατί τὸν καιρὸ πού ζοῦσε ἀκόμα ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος ἔχουμε τὴν κριτικὴ ἐνάντια στὸ σύστημά του ἀπὸ δυὸ διαμετρικὰ ἀντίθετες πλευρές: ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ματεριαλιστῶν, κι' ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἰδεαλιστῶν· κι' οἱ δυὸ κατευθύνσεις κατηγοροῦνε τὸν Κάντ (καὶ μὲ τὸ δίκιο τους) γι' ἀνακολουθία.

Χάρη στὶς αἰτίες, πού ἀναφέραμε πρὶν πάνω ὁ ἰδεαλισμὸς θριάμβεψε στὴ Γερμανία. Στὶς ἀρχές ὁ

Φίχτε, καὶ κατοπινὰ ὁ Σέλλιγκ ἐξαλείφουν μὲ συνέπεια καὶ ἐπιμονὴν κάθε ἴχνος ματεριαλισμοῦ ἀπὸ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, ξαναγυρίζοντάς τιν στὸ δρόμο τοῦ ἰδεαλισμοῦ, πού στὸ πρόσωπο τοῦ Μπέρκλεη καὶ ἰδίως τοῦ Χιούμ ἔπεσε στ' ἀδιέξοδο, στὴν ἄρνηση τῆς δυνατότητας γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ γνῶση καὶ ἀκόμα πιὸ πολὺ, στὴν ἄρνηση τῆς ὑπαρξοῦς τοῦ παντὸς καὶ τῶν πάντων, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο—στὸν σολιψισμό.

Γι' αὐτὸ ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία ἐτοποθετεῖτο πάνω στὸ δρόμο τ' ἀντικειμενικοῦ εἴτε τ' ἀπόλυτου ἰδεαλισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ γερμανικὴ κλασικὴ φιλοσοφία, ἐξελίσσονταν, ὅπως εἶδαμε, μέσα στὶς συνθήκες τῆς ἐποχῆς τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων, ὅταν γκρεμιζόντουσαν ὅλ' οἱ στύλοι τῆς κοινωνίας, ὅταν ὅλες οἱ μορφὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μεταβάλλονταν, περνούσανε στὴν ἄρνησή τους, ὅταν ἡ ἰδέα τῆς ἐξέλιξης καὶ τῆς μεταβολῆς εἶχε διεισδύσει ἐπίμονα σ' ὅλους τοὺς πόρους τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ σ' ὅλες τὶς μορφὲς τῆς κοινωνικῆς συνείδησης : στὴν τέχνη, στὴ λογοτεχνία, στὴν ἐπιστήμη κ.τ.ρ. Ἄς θυμηθοῦμε τὴν τολμηρὴ ὑπόθεση Κάντ-Λαπλάς, τὶς μεγαλοφυεῖς ἰδέες τοῦ Λαμάρκ καὶ τοῦ Γκαίτε γιὰ τὴν ἐξέλιξη στὴν ἐνόργανη φύση, τὴ γένεση τῆς ἐνόργανης χημείας κ.τ.ρ. καὶ τότε θὰ γίνεῖ γιὰ μᾶς καταληπτό, πὼς στὴν ἐποχὴ τοῦ Χέγκελ ἡ ἰδέα τῆς ἐξέλιξης γινότανε ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία. Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ κατάδειχνε τὴν πηγὴ τῆς ἐξέλιξης : ἄς φέρουμε ξανά στὸ νοῦ μας πὼς ἡ ἐποχὴ τοῦ Χέγκελ ἦτανε ἐποχὴ διαρκοῦς, ἀκατάπαυστης καὶ ἀνεί-

ρήνευτης πάλης ἀντιθέτων ἰδεῶν, σχολῶν, ρευμάτων, συστημάτων, τάξεων καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν.

Ἔτσι γεννιότανε ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ συνάμα διαλεχτικὸς ἰδεαλισμὸς. Καὶ τελείωση αὐτῆς τῆς πορείας εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ ἔχει τὴ σημασία μιᾶς μεγαλειώδους ἀποπειρας ν' ἀπορροφήσει, ἀφοῦ ξαναδουλέψει κριτικῶς, ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ποὺ ὑπῆρχανε ὡς τότε, καὶ ὀλάκερη τὴν πεῖρα τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ὅλη τὴν ἱστορία στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης γνώσης καὶ τῆς ἀνθρώπινης πρακτικῆς· παρουσιάζει μιὰ μεγαλειώδη συνόψιση ὅλης τῆς προηγούμενης ἐξέλιξης, μιὰ μεγαλοφυῆ σύνθεση πάνω σὲ ἰδεαλιστικὴ ἀρχή.

Τὸ πιὸ ἄμεσο πρόβλημα γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ ἦτανε, μένοντας πάνω στὶς θέσεις τοῦ συνεποῦς ἰδεαλισμοῦ, νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴ δυνατότητα τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσης. Πρόβλημα, στ' ἀληθινά, τόσο μεγαλειῶδες, ὅσο καὶ ἄλυτο· ἡ λύση του φέρνει ἀναπόφευχτα τὸν Χέγκελ στὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση.

Ὅπως εἰπώθηκε, ὁ Χέγκελ, εἶναι ἰδεαλιστῆς : στὴν ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος κεῖται ἡ ἰδέα, τὸ πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἶναι γενικὸ καὶ καθολικόν, ὅλα τὰ πράγματα εἶναι φανερώματα τ' ἀπόλυτου πνεύματος· εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ οὐσία, τὸ περιεχόμενον, ἡ ὑπόσταση τοῦ σύμπαντος· εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς ἐξέλιξης. Τ' ἀπόλυτο πνεῦμα, ἀποτελώντας τὴν οὐσία, τὴν ὑπόσταση τοῦ σύμπαντος, ἀρχικὰ προβάλλει σὰν κάτι, ἂν καὶ θεωρεῖται τὸ πᾶν, ἀόριστο, ὅμως, ἀκόμα, κενὸ ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν ὀρισμῶν, ἀδιαίρετο, καὶ γι' αὐτό, ἄδειο,

ἄμορφο καὶ δίχως περιεχόμενο, δηλ. σὰν τίποτα. Τ' ἀπόλυτο πνεῦμα σ' αὐτὴ τὴ βαθμίδα εἶναι ἰδέα, πού κρύβει μέσα της τὴ ζωτικὴ ἀντίφαση: εἶνε τὸ εἶναι (ἢ ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος, τὸ πᾶν), τὸ εἶναι ὅμως αὐτό, εἶναι σύγχρονα κάτι ἀόριστο, (εἶνε σὰν κενὴ ἀφαίρεση). κινούμενη μ' αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση, ἡ ἀπόλυτη ἰδέα μεταβάλλεται, ἀρνιέται τὸ εἶναι της σὰν κάτι, δηλ. τ' ἄμορφο καὶ δίχως περιεχόμενο εἶναι της, ὅχι ὅμως γιὰ ν' ἀπολυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀντίφαση, μὰ γιὰ νὰ φανερώσει ἐν ἑαυτῇ καινούργιες ἀντιφάσεις, ἀντιφάσεις ἀνώτερης κατηγορίας, ἀφοῦ ἀνυψωθεῖ σ' ἀνώτερη βαθμίδα. Πάνω σ' αὐτὴν τὴν πορεία τῆς διαλεχτικῆς κίνησης ἡ ἀπόλυτη ἰδέα περνάει ἀρχικὰ ὅλες τὶς βαθμίδες(κατηγορίες)τῆς καθαρῆς λογικῆς: ποιότητα, ποσότητα, ἐνότητά τους—μέτρο, αἷτιο καὶ ἀποτέλεσμα, αἰτία κ' ἐνέργεια, τύχη καὶ ἀναγκαιότητα, δυνατότητα καὶ πραγματικότητα, ὅλες τὶς μορφές τῆς κρίσης καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, τέλος, ἡ ἴδια ἡ ἰδέα στὴν ἐνότητα τῶν τριῶν της στιγμῶν: τῆς ἀτομικῆς, τῆς μερικῆς καὶ τῆς καθολικῆς. Κατοπινὰ ἡ ἔννοια τῆς ἰδέας στὴν διαλεχτικὴ της ἐξέλιξη προβάλλει μὲ τὴ μορφή τῆς φύσης, ἡ ὅποια εἶναι, κατὰ τὸν Χέγκελ, ἀπλούστατα «ἡ ἀπόλυτη ἰδέα μὲ τὴ μορφή τοῦ ἄλλο—εἶναι». Περνώντας ὅλες τὶς βαθμίδες τοῦ ἄλλο—εἶναι της, δηλ. τῆς φύσης, ἡ ἀπόλυτη ἰδέα ξαναγυρίζει στὸν ἄνθρωπο, φανερώνεται σὰν ἀνθρώπινη κοινωνία καὶ κατοπινὰ—σὰν ἀνθρώπινη συνείδηση, ἀνώτερη μορφή τῆς ὁποίας εἶναι ἡ αὐτοσυνείδηση. Συνεπόμενα, τὸ ὑποκειμενικὸ πνεῦμα, δηλ. τὸ «ἐγὼ» νοεῖται ἀπὸ τὸν Χέγκελ σὰν παράγωγο, δευτερεῦον, μὰ παράγωγο ἀπὸ τ' ἀπόλυτο πνεῦμα. Ἔτσι ὁ Χέγκελ ἀρνιέται

τὸν ὑποκειμενισμό πᾶνω στὴ βάση τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Πᾶνω δὲ στὴ βάση τοῦ ἰδεαλισμοῦ θεμελιώνεται κι' ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ γνώση. Τὸ ὑποκειμενικὸ πνεῦμα, ἡ συνείδησή μας κι' ἡ γνώση εἶναι τὸ φανέρωμα κ' ἡ ἐνέργεια τ' ἀπόλυτου πνεύματος. Μὰ καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης, τὸ σύμπαν, ὅλος ὁ κόσμος εἶνε ἐπίσης ἡ μορφή τοῦ εἶναι τ' ἀπόλυτου πνεύματος. Ἔτσι κάθε γνώση εἶνε στὴν οὐσία τῆς αὐτογνώσης, γνώση τ' ἀπόλυτου πνεύματος ἀπ' ταῦτο τὸ ἴδιο τ' ἀπόλυτο πνεῦμα μὲ τὴ μορφή τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος: «ἡ γνώση εἶναι ἰδέα, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἑαυτὴν καὶ κατανοεῖ ἑαυτήν» (Χέγκελ). Μέσον τῆς ἀποκατάστασης ταυτότητας ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο καὶ τ' ἀντικείμενο, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται στὴν πορεία τῆς αὐτοεξέλιξης τῆς ἰδέας, θεμελιώνεται ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ γνώση. Ἡ διάνοια δὲν γνωρίζει κάτι τὸ ὑπερκείμενο καὶ τὸ ξένο σ' αὐτή, μὰ ἑαυτή, τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξής της. Στὴ χεγκελιανὴ φιλοσοφία—λέει ὁ Ἐνγκελς—τ' ἀπόλυτο πνεῦμα ἐγνώρισε ἑαυτὸ καί, ὅπως σκέφτεται ὁ Χέγκελ, ἔγινε ἀπόλυτη ἀλήθεια. Ἡ πορεία τῆς κίνησης τῆς ἀπόλυτης ἰδέας τέλειωσε. Ξαναγυρίζοντας στὴν ἀφετηρία τῆς ἡ ἀπόλυτη ἰδέα, ἔκλεισε τὸν κύκλο τῆς κίνησής της—χάρη σ' αὐτὸ ἡ ἴδια ἡ κίνηση παύει. Συνεπόμενα, ὁ Χέγκελ, ὅπως κι' οἱ πρόδρομοί του, δὲν ἀπόφυγε τ' ἀδιέξοδο καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση, ποὺ συνίσταται σὲ τοῦτο: τὸ ἐσωτερικὸ κίνητρο τοῦ συστήματός του, ἡ διαλεκτικὴ, ἀπαιτεῖ καὶ προῦποθέτει τὴν ἀναγνώριση τῆς αἰωνιότητος τῆς κίνησης, τῆς ἐξέλιξης καὶ τῆς μεταβολῆς· μὰ ὁ μυστικιστικὸς πέπλος τῆς διαλεκτικῆς, ὁ ἀ-

πόλυτος ιδεαλισμὸς σπρώχνει τὸν Χέγκελ στὴν ἀναγνώριση τῆς φιλοσοφίας του σὰν ἀπόλυτης καὶ τελειωμένης ποὺ καθώρισε μιὰ γιὰ πάντα τοὺς νόμους τῆς κίνησης τ' ἀπόλυτου πνεύματος. Αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίφραση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ τὴν κάνει δυϊστικὴ καὶ στὰ συμπεράσματά της.

Ὅσο ὁ Χέγκελ ἀνατέμνει τὴν πορεία τῆς κίνησης σὰν ἀποτέλεσμα πάλης τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων, βλέπει σ' ὅλα καὶ πάνω σ' ὅλα ὄχι μονάχα τὴν σφραγίδα τῆς ὑπαρξῆς, μὰ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἄρνησης, τὴν ἀναγκαιότητα γιὰ τὸ πέρασμα σὲ καινούργια ποιότητα, σὲ καινούργια πρὸ ἀνώτερη μορφή, μέσον τῆς ἀλματικῆς ἐπαναστατικῆς πορείας, τόσο ἡ φιλοσοφία του εἶναι ἐπαναστατικὴ, βιώσιμη, προοδευτικὴ. Μὰ ὅσο ὁ Χέγκελ φτάνει στὴν ἀναγνώριση τῆς ἀπόλυτης ἀλήθειας, συνεπούμενα δέ, καὶ τοῦ ἀπόλυτου εἶναι (τῆς ἀπόλυτης μορφῆς τοῦ κράτους, τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς, τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας), τόσο τὸ σύστημά του εἶναι ἀντιδραστικὸ, θνησιγενές, μυστικιστικὸ, καθυστερημένο.

«Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἐννοηθεῖ—λέει ὁ Ἐνγκελς—πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπίδραση τοῦ χεγκελιανοῦ συστήματος πάνω σὲ μιὰ Γερμανία, πασαλειμένη μὲ τὴν φιλοσοφία. Αὐτὸ ἦταν μιὰ θριαμβευτικὴ πορεία, ποὺ κράτησε ὀλίκερες δεκαετίες καὶ ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ σταμάτησε μὲ τὸ θάνατο τοῦ Χέγκελ. Ἀπεναντίας, στὴν ἐνδιάμεση ἰδίως περίοδο ἀπὸ τὸ 1830 ὡς τὸ 1840 ἔφτασε στ' ἀπόγειο ἡ ἀποκλειστικὴ κυριαρχία τῆς «χεγκελιάδας», ποὺ μεταδόθηκε ἀκόμα καὶ στοὺς ἀντιπάλους της· σ' αὐτὴν ἰδίως τὴν ἐνδιάμεση περίοδο εἰσχωρού-

σανε ἄφθονα οἱ ἀπόψεις τοῦ Χέγκελ, ἐνσυνείδητα εἶτε ὑποσυνείδητα, στίς πιό διαφορετικῆς ἐπιστῆμες καὶ γονιμοποιούσανε ἀκόμα τὴν ἐκλαϊκευμένη λογοτεχνία καὶ τὸν καθημερινὸ τύπο, ἀπ' ὅπου «ὁ ἄνθρωπος τῆς μέσης μόρφωσης» ἀντλεῖ τὶς ἰδέες του. Μ' αὐτὴ ἡ νίκη πάνω σ' ὅλη τὴ γραμμὴ ἦτανε μονάχα ὁ πρόλογος τοῦ ἐμφύλιου πολέμου».

Μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση καὶ τὸ δυϊσμὸ στὰ συμπεράσματα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ ἐξηγιέται καὶ τὸ γεγονός, πὼς στὴν τρίτη δεκαετία τοῦ περασμένου αἰῶνα χωρίστηκε πιά ἡ σχολὴ τοῦ Χέγκελ σὲ δυὸ ἐχθρευόμενα στρατόπεδα: στοὺς δεξιούς καὶ τοὺς ἀριστεροὺς χεγκελιανούς (Στράους, Μπάουερ, Στίρνερ, Φόϋερμπαχ). Ἐν οἱ δεξιοὶ χεγκελιανοί, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ «παρὰ τὶς συχνῆς ἐκρήξεις τῆς ἐπαναστατικῆς του ὀργῆς στὰ ἔργα του, γενικὰ ἔκλινε κατεξοχὴν πρὸς τὴ συντηρητικὴ πλευρὰ»—γιατὶ «ὁ Χέγκελ ἦτανε γερμανὸς καὶ σὰν τὸ σύγχρονό του τὸν Γκαῖτε ἕνας καθὼς πρέπει ἄστος»,—οἱ ἀριστεροὶ χεγκελιανοὶ ἀνήκανε στὴν πιὸ ἄκρα ἀντιπολίτευση» (Ἐνγκελς). Δὲν πρέπει, ὡστόσο, νὰ παρουσιάζεται ἡ ἴδια ἡ ριζοσπαστικὴ χεγκελιάδα, σὰν κάτι τὸ ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο. Ἀπεναντίας, ἀνάμεσα στοὺς ἴδιους τοὺς χεγκελιανούς ἔχουμε εὐθύς ἐξαρχῆς διάφορα ρεύματα. «Ὁ Στράους, ὁ Μπάουερ, ὁ Στίρνερ, καὶ ὁ Φόϋερμπαχ ἦτανε οἱ παραφυάδες τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας... Μὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀραδιάστηκαν πιὸ πάνω, τὸν καιρὸ τῆς ἀποσύνθεσης τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας, σχηματίστηκε ἀκόμα μιὰ ἄλλη, ἡ μοναδική, ἡ πραγματικὰ γόνιμη κατεύθυνση. Αὐτὴ ἡ κατεύθυνση ἦτανε στενώτατα

συνδεμένη, με τ' ὄνομα τοῦ Μάρξ. Καὶ ἐδῶ τὸ ρήγμα στὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ ἔγινε μετὰ τὸ ξαναγύρισμα στὴ ματεριαλιστικὴ ἄποψη».

Νά, γιὰτ' εἶναι ἀναγκαῖο ν' ἀποκρουστῆ μετὰ τὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ τρόπο ἐκείνη ἢ περιοδοποίησι στὴν φιλοσοφικὴ ἐξέλιξι τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἑνγκελς, ποὺ καθορίζει ὁ Πλεχάνοβ, κ' ὕστερα ἀπ' αὐτόν, καὶ ὁ ἔνθερμος λάτρης του, ὁ προδότης Ριαζάνοβ. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἄποψη αὐτοῦ τοῦ τελευταίου, σὰν νὰ ὑπῆρχανε στὴ φιλοσοφικὴ ἐξέλιξι τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἑνγκελς τρεῖς περίοδοι: ἡ περίοδος, ὅταν ὁ Μάρξ κ' ὁ Ἑνγκελς ἦτανε ἀδιαίρετοι χεγκελιανοί, κατοπιναὶ φοῦερμαχιστῆς καὶ τελευταῖα ἐπιστημονικοὶ κομμουνιστῆς. Συνάμα ὁ Ριαζάνοβ μεταβάλλει τὸν Μάρξ τῶν δυὸ πρώτων περιόδων σ' ἓνα σωστὸ ἀστὸ φιλελεύθερο. Ἔτσι στὸν πρόλογο στὴ διεθνῆ ἔκδοσι τῶν «Ἀπάντων Μάρξ καὶ Ἑνγκελς», μιλώντας γιὰ τὸν III τόμο τῶν Ἀπάντων, στὸν ὁποῖο θὰ μποῦνε ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Μάρξ ὡς τὸ 1845, συμπεριλαμβανόμενο, ὁ Ριαζάνοβ γράφει: «Σ' αὐτὴν τὴν περίοδο ὁ κομμουνισμὸς τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἑνγκελς βασίζεται πάνω στὴ φιλοσοφία «τοῦ ρεαλιστικοῦ ἀνθρωπισμοῦ», κ' οἱ δυὸ παραμένουν φοῦερμαχιστῆς», (τ. I, σελ. XXII). Στὸ δὲ πρόλογο γιὰ τὸν I τόμο τῶν Ἀπάντων (σελ. 14) ὁ Ριαζάνοβ δηλώνει κάπως μπερδεμένα πὼς ὁ δρόμος τοῦ Μάρξ ἀπὸ τὴν «Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου» ὡς τὰ «Γερμανογαλλικὰ χρονικὰ» εἶναι δρόμος «ἀπὸ τὸν ἀστὸ δημοκράτη στὸν κομμουνιστῆ»! Ἔτσι ὅλ' ἡ δράσι τοῦ Μάρξ στὴν «Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου» ἔχει παρουσιαστῆ σὰν δράσι

ἀστοῦ δημοκράτη. Κι' αὐτὸ λέγεται «βιβλιογραφικὸς μαρξισμός».

Ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἐνγκελς ἦτανε ἀναμφίβολα «χεγκελιανοί». Μὰ ποτὲ δὲν ὑπήρξανε, βέβαια, οὔτε μαθητὲς τοῦ Μπάουερ καὶ τοῦ Στίρνερ, οὔτε μαθητὲς τοῦ Φόϋερμπαχ καὶ πῶς λιγώτερο, μαθητὲς εἴτε ὀπαδοὶ τοῦ Ροῦγκε. Μὲ τὴν ἔξοδό τους στὴν κονίστρα τῆς ἐνεργητικῆς κοινωνικο-πολιτικῆς καὶ τῆς φιλολογικῆς τους δράσης, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἐνγκελς εὐθύς ἔξαρχῆς ἐκπροσωποῦσανε μιὰ ἀνεξάρτητη καὶ πρωτότυπη, «τὴν μοναδική, τὴν πραγματικὰ γόνιμη κατεύθυνση».

Ἡ ἀνάλυση τῆς ἐξέλιξης τῶν θεωριῶν τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελς ἀπαραίτητα πρέπει ν' ἀρχίζει μὲ τὴν ἔρευνα τῆς κοινωνικο-οικονομικῆς ἐξέλιξης στὰ 20—40 χρόνια τοῦ ΧΙΧ αἰῶνα. Αὐτὰ τὰ χρόνια ἦτανε τὰ χρόνια τῆς εἰσόδου τοῦ προλεταριάτου στὸ δρόμο τῆς ἀνεξάρτητης πάλης. Ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἐνγκελς τῆς ἀρχικῆς περιόδου ἦτανε οἱ δημιουργοὶ τῆς κοσμοθεωρίας ἰδίως αὐτοῦ τοῦ προλεταριάτου, ποὺ χάραζε καὶ σφουρηλατοῦσε τὴ δική του στρατηγικὴ καὶ ταχτικὴ μέσα στὴν πορεία τῶν ἀστικῶν ἐπαναστάσεων. Γιαὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καμμιά ἀμφιβολία, πὼς ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἀκόμα τῆς δράσης τους, ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἐνγκελς βάλανε τὸ θεμέλιο μιᾶς κοσμοθεωρίας, ὁλότελα καινούργιας, ποὺ διακρίνεται βασικὰ ἀπὸ τὰ προηγηθέντα ἀπ' αὐτοὺς φιλοσοφικὰ συστήματα. Εἰδικὰ γιὰ τὴν πορεία στὸ δούλεμα τῆς δικῆς του καὶ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ, ὁ Ἐνγκελς ἀφηγεῖται πὼς ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀνεδαφικότητα καὶ τὴν ἀντιφατικότητα τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας φέρνει τὸν Μάρξ κι' αὐτὸν (τὸν Ἐν-

γκελς) στὸν ματεριαλισμό, ὄχι ὅμως στὸν παλιό, στὸν καθαρά, μεταφυσικὸ καὶ μηχανικὸ ματεριαλισμό, μὰ στὸ ματεριαλισμὸ τὸ διαλεκτικόν. Συνεπούμενα, ὁ Μὰρξ κι' ὁ Ἐνγκελς «δὲν ἀρκεστήκανε στὴν ἀπλῆ περιφρόνηση τοῦ Χέγκελ». Ἀπεναντίας, χρησιμοποίησαν «τὴν ἐπαναστατικὴν πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας του, τὴν διαλεκτικὴν του μέθοδο. Μὰ αὐτὴ ἢ μέθοδος, ἦταν ἀπαράδεκτη μὲ τὴ μορφὴ ἐκείνη, ποὺ τῆς ἔδωσε ὁ Χέγκελ. Στὸν Χέγκελ διαλεκτικὴ εἶναι ἡ αὐτοεξέλιξις τῆς ιδέας... Ἐπρεπε νὰ παραμεριστεῖ αὐτὴ ἢ ιδεολογικὴ παραμόρφωσις».

Γι' αὐτὸ δὲν ἔχουν καθόλου δίκιο οἱ τωρινοὶ ὀπαδοὶ τοῦ μηχανικοῦ ματεριαλισμοῦ ὅταν περιφρονοῦν ὅπως ὁ Φόϋερμπαχ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Χέγκελ, βλέποντας σ' αὐτὴν ἕναν καθαρὸ μυστικισμὸ καὶ μιὰ φαντασία, ἕνα φαντασιοκόπημα, ὅταν—ὅπως ὁ Ντύριγκ—δὲν μιᾶνε γιὰ τὸν Χέγκελ παρὰ μὲ τὴ μύτη σηκωμένη καὶ μὲ περιφρονητικὰς ἐκφράσεις: «ὁ μυστικιστὴς Χέγκελ», «κάποιος Χέγκελ», «ἕνας Χέγκελ» κ.τ.ρ. Πρέπει νὰ κατανοηθεῖ πὼς ἡ φιλοσοφία τοῦ μαρξισμοῦ, δὲν παρουσιάστηκε σ' ἑτοιμασμένη μορφὴ, δὲν ἔπεσε ἀπ' τὸν οὐρανόν, ὅπως τὸ χιόνι ἀπάνω στὸ κεφάλι. Ἡ φιλοσοφία τοῦ μαρξισμοῦ εἶναι χρονολογικὰ ἢ τελευταία φιλοσοφία καί, σὰν τέτια, εἶναι τὸ καταστάλαγμα ὅλων τῶν φιλοσοφιῶν ποὺ προηγήθηκανε. Καὶ ὁ Χέγκελ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄμεσους πρόδρομους τῆς φιλοσοφίας τοῦ μαρξισμοῦ. Δίχως τὴν κατανόησιν τῆς ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ πλευρᾶς ἀπ' τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Χέγκελ, εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοηθεῖ ἡ ἴδια φιλοσοφία τοῦ μαρξισμοῦ. Ὁ Λένιν μάταια δὲν ἔλεγε: «Εἰ-

ναι αδύνατο νὰ ἐννοηθῆι τὸ «Κεφάλαιο» τοῦ Μάρξ δίχως νὰ μελετηθῆι ὁ Χέγκελ». Αὐτὴ ἢ παρατήρηση τοῦ Λένιν εἰπωμένη ἀποφθεγματικά, ἔχει ἓνα βαθὺ νόημα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη: ἂν πετάξουμε, ὅπως οἱ ὄπαδοὶ τοῦ μηχανικοῦ μετεωριολογισμοῦ, τὸν Χέγκελ σὰν «ψόφιο σκυλί», τότε τίποτα δὲν θὰ καταλάβουμε οὔτε ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἐξέλιξη τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἑνγκελς, οὔτε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ μαρξισμό, ἐφόσον οἱ νόμοι τῆς γνώσης εἶναι, ἀπλούστατα, βαθμίδα στὸ ἀντικαθρέφτισμα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῶν σταθμῶν τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξέλιξης, στὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία. Κι' ἢ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ δὲν εἶναι μονάχα ἓνας ἀναγκαῖος σταθμὸς στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης γνώσης, μὰ καὶ σταθμὸς τέτιος πού—ὅπως εἰπώθηκε ἤδη—ἔχει τὴ σημασία μιᾶς μεγαλειώδους συνόψισης ὀλάκερων αἰώνων, συνόψισης πού ξαναγέννησε καὶ συστηματοποίησε τὴ θεωρία γιὰ τὴ διαλεκτικὴ, σὰν τὴν ἀνώτερη μορφή τῆς γνώσης, πού γιὰ πρώτη φορὰ ἀπεικόνισε «σὲ ὀλοκληρωμένο καὶ συνειδητὸ τρόπο τὶς γενικὲς τῆς μορφῆς (*) τῆς κίνησης» (Μάρξ). Εἶναι αὐτονόητο, πὼς ὁ Χέγκελ μπόρεσε νὰ ἐκπληρώσει αὐτὸ τὸ καθῆκον, μονάχα γιὰτι καὶ τόσο, καθόσο «μάντεψε μὲ μεγαλοφυΐα... πὼς οἱ λογικὲς μορφῆς κι' οἱ νόμοι δὲν εἶναι ἓνα κενὸ περικάλυμμα, μὰ τὸ ἀντικαθρέφτισμα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου» (Λένιν).

Καὶ σ' αὐτὴ, δηλ. στὴ διαλεκτικὴ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητος, συνίσταται ἢ ἐπαναστατικὴ πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ. «Αὐτὴ ἀπόδειξε μιὰ γιὰ πάντα πόσο ἀνόητο εἶναι ν' ἀποδίνεται αἰώνια κι' ἀναλλοίωτη σημασία σὲ ὀποιαδήποτε ἀποτελέσματα τῆς ἀν-

(*) Τῆς διαλεκτικῆς (Σημ. Η.).

θρώπινης διάνοιας κι' ἐνέργειας... Ἡ διαλεκτικὴ φιλοσοφία διαλύει ὅλες τὶς παραστάσεις γιὰ τὴν ὀριστικὴν κι' ἀπόλυτη ἀλήθεια καὶ τὶς ἀντιστοιχοῦσες σ' αὐτὴν ἀπόλυτες σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ἀκριβῶς ἔτσι, ὅπως ἡ μπουρζουαζία διαλύει μέσον τῆς βαριᾶς βιομηχανίας, τοῦ συναγωνισμοῦ καὶ τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς ὅλους τοὺς παλιοὺς θεσμούς, τοὺς καθιερωμένους ἐπὶ γενεᾶς γενεῶν. Γιὰ τὴν διαλεκτικὴν φιλοσοφίαν δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ καθωρισμένο μιὰ γιὰ πάντα, τ' ἀπόλυτο, τὸ ἱερό. Πάνω σ' ὅλα καὶ σὲ ὅλα βλέπει τὴν σφραγίδα τῆς ἀναπόφευκτης παρακμῆς καὶ τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ μπροστὰ της, ἔχτος ἀπὸ τὴν ἀκατάπαυστη πορεία τῆς γένεσης καὶ τῆς ἐξαφάνισης, τῆς ἀτελεύτητης ἀνόδου ἀπὸ τὸ κατώτερο στ' ἀνώτερο. Αὐτὴ ἢ ἴδια εἶναι μονάχα τ' ἀπλὸ ἀντικαθρέφτισμα αὐτῆς τῆς πορείας στὸ διανοούμενο ἐγκέφαλο» (Ἐνγκελς). Τὸ ἐπαναστατικὸ αὐτὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ δὲν προβάλλει σ' αὐτὸν τὸν ἴδιον ἔτσι ἀνάγλυφα, ὅπως τ' ἀνάλυσεν ἐδῶ ὁ Ἐνγκελς : εἶναι κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὸν πέπλο τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τοῦ παπαδισμοῦ. Μ' αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς πρέπει νὰ περάσουμε δίπλα ἀπὸ τὸν Χέγκελ. Τὸ καθῆκον μας συνίσταται σὲ τοῦτο: νὰ βγάλουμε τὸ λογικὸ κόκκο ἀπὸ τὴν μυστικοποιημένην φιλοσοφίαν τοῦ Χέγκελ.

Ἄν οἱ μηχανιστὲς προβάλλουν σὰν ἀντιδραστικοί, πετώντας μαζῆ μὲ τὸν μυστικισμόν καὶ τὶς ἐπαναστατικὰς πλευρὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ, δὲν μᾶς παρουσιάζεται λιγώτερον ἀντιδραστικὴ ἢ ἀπόπειρα ἀπὸ τὸ μενσεβικίζοντα ἰδεαλισμὸν τῆς ὁμάδας Ντεμπόριν ν' ἀναγεννήσῃ τὸν Χέγκελ, εἴτε τοῦλάχιστον νὰ συγκολλήσῃ μηχανικὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μαρξισμοῦ μέσον

τῆς «σύνθεσης» τῆς διαλεκτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ καὶ τοῦ ματεριαλισμοῦ τοῦ Φόϋερμαχ. Ὁ Φόϋερμαχ κι' ὁ Χέγκελ πρέπει βέβαια νὰ μποῦνε στὴν φιλοσοφία τοῦ μαρξισμοῦ, ὄχι ὅμως σὰ δυὸ συστατικὰ μέρη, πού τὸ ἄθροισμά τους (ντεμποριανὴ «σύνθεση») κάνει τὸν μαρξισμό, μὰ σὰν περασμένος καὶ ὑπερτερημένος σταθμός. Αὐτὸ σημαίνει, πὼς ὁ μαρξισμὸς δὲν παίρνει ἀπλὰ ἀπὸ τὸν Χέγκελ τὴ μέθοδο, πετώντας τὸ σύστημά του, μὰ ξαναδουλεῦει κριτικὰ τὴν ἴδια τὴ διαλεκτικὴ, πού, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε παραπάνω, εἶναι ντυμένη μὲ τὸ μυστικιστικὸ μανδύα. Αὐτὸς ὁ μυστικιστικὸς πέπλος δὲν πρέπει νὰ παρουσιάζεται σὰν κάτι πού εἶναι ὄξω ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴ τοῦ Χέγκελ. Ἀπεναντίας, ἡ ἴδια ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Χέγκελ εἶναι ποτισμένη μυστικισμὸ καὶ παπαδισμό. Γιὰ νὰ διωχτεῖ αὐτὸς ὁ παπαδισμὸς, πρέπει νὰ ὑπερνηκηθεῖ καὶ νὰ ξαναδουλευτεῖ κριτικὰ ἡ ἴδια ἡ διαλεκτικὴ, ἡ ἴδια ἡ μέθοδος τοῦ Χέγκελ, δηλ. πρέπει νὰ δημιουργηθεῖ ἡ καινούργια φιλοσοφία — ἡ ΜΑΤΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ. Καλώντας στὴ μελέτη τοῦ Χέγκελ, ὁ Λένιν, λ. χ., ἀκούραστα ὑπόδειχνε μαζῆ μ' αὐτὸ τὴν ἀνάγκη ἰδίως γιὰ τὸ κριτικὸ ξαναδούλεμα τοῦ Χέγκελ («ματεριαλιστικὰ νὰ διαβάζεται» ὁ Χέγκελ), σφυρηλατώντας σ' αὐτὴν τὴν πορεία τῆς κριτικῆς τοῦ Χέγκελ τὴ ματεριαλιστικὴ διαλεκτικὴ. Σ' αὐτὸ συνίσταται τὸ νόημα κι' ἡ σημασία ἀπ' τὰ φιλοσοφικὰ τετράδια τοῦ Λένιν. (Λενινιστικὲς συλλογὲς IX καὶ XII). Παρουσιάζουν ἓνα ὑπέροχο παράδειγμα γιὰ τὸ κριτικὸ χώνεμα τοῦ Χέγκελ καὶ συνάμα σημαίνουν ἓνα καινούργιο σταθμὸ στὴν ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφίας τοῦ μαρξισμοῦ, τὸ δούλεμα τῆς μα-

τεριαλιστικῆς διαλεκτικῆς, σὰν θεωρία τῆς γνώσης τοῦ μαρξισμοῦ.

Στὴν ἐποχὴ μας, ποὺ ἡ ἱστορία περνάει μιὰ κρίσιμη καμπή, ποὺ οἱ ἀντιθέσεις ἔφτασαν ὡς τὰ τελευταῖα τους ὅρια, τὸν ἀνώτερο βαθμὸ τῆς ὀξύτητας, ὁ Χέγκελ προβάλλει ξανά στὴ σκηνή. Μ' ἂν τὸ προλεταριάτο μεταχειρίζεται τὸν Χέγκελ σὰν ἓνα πλουσιώτατο ὄπλο-στάσιο γιὰ τὸ δούλεμα μυτεροῦ ὄπλου πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς ἀναδημιουργίας ὅλης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πάνω σὲ ὀλότελα καινούργιες, σὲ κομμουνιστικὲς ἀρχές, καὶ γι' αὐτὸ σφυρηλατεῖ τὴν ἐπαναστατικὴ πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ, ἡ μπουρζουαζία ρίχνεται στὶς ἀγκάλες τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τοῦ παπαδισμού, ἀπ' τὸν ὁποῖο εἶναι ἐπίσης ποτισμένη ὅλη ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ. Δὲν μπορούμε παρὰ ν' ἀναφέρουμε τὰ λόγια τοῦ Μάρξ: «Μὲ τὴ μυστικοποιημένη τῆς μορφῆ ἡ διαλεκτικὴ ἔγινε τῆς μόδας στὴ Γερμανία, ἐπειδὴ, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ ριχτεῖ ὁ πέπλος πάνω στὴν ὑπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων. Μὲ τὴ λογικὴ τῆς μορφῆ ἡ διαλεκτικὴ ἐμπνέει στὴ μπουρζουαζία καὶ στοὺς δογματικοὺς - ἰδεολόγους τῆς τῆ λύσσα καὶ τὸν τρόμο, ἐπειδὴ στὴ θετικιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ ὑπάρχον, περικλείει σύγχρονα καὶ τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν ἄρνησή του, τὴν ἀναγκαῖα καταστροφή του, ἐξετάζει κάθε πραγματοποιημένη μορφὴ στὴν κίνηση, συνεπόμενα, κι' ἀπὸ τὴ μεταβατικὴ τῆς ἐπίσης πλευρὰ, ἐπειδὴ δὲν ὑποκλίνεται μπροστὰ σὲ τίποτα κι' ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τῆ φύση εἶναι κριτικὴ κι' ἐπαναστατικὴ».

Στοὺς φιλοσόφους τῆς σύγχρονης ἀστικῆς διχτατορίας εἶναι προσιτὴ μονάχα ἡ διαλεκτικὴ μὲ τὴν

μυστικοποιημένη μορφή. Μέσον αὐτῆς τῆς μυστικοποιημένης διαλεκτικῆς ἢ μπουρζουαζία κι' οἱ ἰδεολόγοι της δοκιμάζουν, ὁμολογώντας τὶς ἀντιθέσεις τῆς σύγχρονης πραγματικότητας, νὰ σκεπάσουν, νὰ κρύψουν τὴν πραγματική, τὴν ὑλική τους φύση καὶ τὸ δρόμο γιὰ τὴν κατάργησι τῆς ἐκμετάλλευσης· δηλ. οἱ ἄστοι φιλόσοφοι δοκιμάζουν νὰ χρησιμοποιήσουν ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια τὴν διαλεκτική πρὸς τὸ σκοπὸ νὰ παραμορφώσουν τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ κατοχυρώσουν τὴν ἐκμετάλλευση. Μοναδικὸς κληρονόμος καὶ συνεχιστὴς τῆς ἐπαναστατικῆς πλευρᾶς στὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ εἶναι, ὅπως καὶ πρὶν, τὸ προλεταριάτο. Μονάχα στὸ μαρξισμό-λενινισμό ἢ διαλεκτικὴ τοῦ Χέγκελ, στηριγμένη ἀπ' τὸ κεφάλιστὰ πόδια καὶ καθαρισμένη ἀπὸ τὸν μυστικισμό, γίνεται γερὸ μέσο γνώσης κ' ἐπαναστατικῆς ἐνέργειας, μέσο στὸν μεγάλο ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῆς ἐργατικῆς τάξης γιὰ τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου, γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ σύγχρονη πάλῃ γύρ' ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴ τοῦ Χέγκελ εἶναι ἔτσι, πάλῃ τῆς μυστικοποιημένης διαλεκτικῆς μὲ τὴ λογική, τὴ ματεριαλιστικὴ διαλεκτική. Πίσω ἀπ' αὐτὲς τὶς δυὸ ἀντιμαχόμενες μορφὲς τῆς διαλεκτικῆς στέκονται οἱ δυὸ θανάσιμοι κι' ἄσπονδοι ἐχθροὶ —τὸ προλεταριάτο κι' ἢ μπουρζουαζία. Ὅποιοι δὲν καταλαβαίνουν αὐτὸ — ὅπως οἱ μενσεβικίζοντες ἰδεαλιστὲς κι' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μηχανικοῦ ματεριαλισμοῦ — εἶναι καταδικασμένοι νὰ πλανιῶνται αἰῶνια ἀνάμεσα στὰ δυὸ στρατόπεδα, δὲν καταλαβαίνουν τίποτα οὔτε ἀπὸ τὴν φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ, οὔτε ἀπὸ τὸ μαρξισμό-λενινισμό, αὐτοὶ ἀναθεωροῦν τὸ μαρξισμό-λενινισμό εἴτε παραχωρώντας

τὸ γερὸ ὄπλο τῆς ταξικῆς πάλης—τὴ διαλεκτικὴ—στὰ χέρια τῆς μπουρζουαζίας (ὄπαδοὶ τοῦ μηχανικοῦ ματεριαλισμοῦ), εἴτε μπουσουλώντας πρὸς τὶς θέσεις τῆς μυστικοποιημένης διαλεκτικῆς (μενσεβικίζοντες ἰδεαλιστές). Τὸ καθῆκον συνίσταται σὲ τοῦτο: νὰ δοθῆι τὸ θανατηφόρο χτύπημα ἐνάντια στὸν ἀντίπαλο, ἐνάντια στὸν παπαδισμό καὶ τὸ μυστικισμό, στὶς φιλοσοφικὲς αὐτὲς βάσεις τοῦ φασισμού. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆι μονάχα μὲ τὴν παραπέρα σφυρηλάτηση τῆς ματεριαλιστικῆς διαλεκτικῆς πάνω στὴ βάση ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελς, πάνω στὴ βάση τῶν ἐπιτυχιῶν ποὺ σημειώθηκαν ἀπὸ τὴ λενινιστικὴ περίοδο στὴν ἐξέλιξη τοῦ μαρξισμού. Καὶ στὰ πλουσιώτατα θησαυροφυλάκια τῆς λενινιστικῆς κληρονομιάς βρίσκεται ἡ μοναδικὰ σωστὴ σχέση πρὸς τὸν Χέγκελ σὰν ἀναγκαῖο σταθμὸ στὴν ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφίας, σὰν ἄμεσο πρόδρομο τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελς, σὰν δημιουργὸ τῆς διαλεκτικῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν μέθοδο, ποὺ τὸ κριτικὸ της χώνεμα ἔχει τεράστια σημασία στὸ ἔργο γιὰ τὴν παραπέρα σφυρηλάτηση τοῦ καινούργιου συστήματος, ὀλοκληρωμένου, στερημένου ἀπ' τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις—τῆς ματεριαλιστικῆς διαλεκτικῆς, ποὺ πρέπει ν' ἀπορροφήσει ὀλόκληρη τὴν πείρα τῆς ἀνθρωπότητας, ὅλη τὴν ἱστορία τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς οἰκοδόμησής τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ ἑκατοστὴ ἐπέτειος ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ πέθανε ὁ Χέγκελ, δὲν εἶναι γιὰ μᾶς ἀφορμὴ νὰ ψάλλουμε τὸν ὕμνο τοῦ ἰωβηλαίου καὶ νὰ ἡσυχάσουμε πάνω σ' αὐτό. Τὸ καθῆκον μας εἶναι νὰ δείξουμε πὼς τὸ προλεταριάτο, ἔχτι-

μώντας πολὺ τὸν πολιτισμὸ τοῦ περασμένου, δὲν παίρνει τὸν Χέγκελ σὰν δικό του ἰδεολογικὸ ὄπλο, ὅπως ἔγινε ἀπὸ τὴν ὁμάδα Ντεμπόριν, μὰ χρησιμοποιεῖ τὴ φιλοσοφία του σὰν ὑλικὸ γιὰ τὸ δούλεμα τοῦ δικοῦ του ὄπλου, καθοδηγούμενο ἀπὸ τὶς ὑποδείξεις τοῦ Μάρξ, τοῦ "Ἐνγκελς καὶ τοῦ Λένιν.

ΤΕΛΟΣ

ΣΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

Θ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΙ ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Ὁ Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γκοβόστη στὴ σειρά τῶν βιβλίων τοῦ «Σύγχρονη Σκέψη» εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, δύο σκοποὺς ἀλληλένδετους καὶ ὑποταγμένους σὲ μιὰ γενικὴ γραμμὴ, ἐπεδίωξε: νὰ δώσῃ πρῶτα στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τὰ μέσα ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ μπῆ στὸ ρυθμὸ τῆς σύγχρονης προχωρημένης διανόησης, κάνοντας κτῆμα τοῦ τὰ διάφορα ἰδεολογικὰ ρεύματα ποὺ ἀπασχολοῦν σήμερὰ τὸν κόσμον καὶ βοηθῶντας το νὰ πάρῃ θέσιν πάνω στὰ σπουδαιότερα κοινωνικὰ καὶ φιλοσοφικὰ προβλήματα, καὶ κατόπιν νὰ προκαλέσῃ στὴν Ἑλλάδα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων καὶ μέσα στὴ σφαιρὰ τῆς ἐπιστήμης μιὰ κίνηση ἰδεῶν, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ δημιουργικὴ ἀφομοίωση τῶν διαφόρων θεωριῶν καὶ γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας. «Αἱ παραποιήσεις τοῦ μαρξισμοῦ ἐν Ἑλλάδι» (Τεῦχος 31) γράφηκαν ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς βιβλίου τοῦ ὑφηγητῆ στὸ πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Π. Κανελλοπούλου γιὰ τὸν Κ. Μάρξ καὶ τὸ μαρξισμό. Στὴ μελέτη αὕτῃ ξεσκεπάζονται καὶ ἀνασκευάζονται οἱ παραποιήσεις τοῦ μαρξισμοῦ ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ ἀστικὴ «ἀπὸ καθέδρας» ἐπιστήμη καὶ ἐκθέτονται μὲ σαφήνεια καὶ ἐπιστημονικὴ ὀρθοδοξία οἱ σωστὲς μαρξιστικὲς ἀπόψεις πάνω στὴ σχέση ἐπιστήμης καὶ πολιτικῆς καὶ πάνω στὰ ζητήματα τοῦ ρόλου τοῦ προλεταριάτου, τοῦ συγχρόνου κράτους, τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Θ. Παπακωνσταντίνου, ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ βαθύτατη ἀνάγκη γιὰ τὴν ὑπεράσπιση καὶ τὸ ξεκαθάρισμα τοῦ μαρξισμοῦ ἀπὸ τὶς διάφορες ὑφηγητικὲς παραποιήσεις ποὺ ἄρχισαν νὰ εἰσάγονται καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀποτελεῖ ἀναντίρροπα συμβολὴ στὴ δημιουργικὴ κίνηση τῶν μαρξιστικῶν ἰδεῶν στὸν τόπον μας.

Δραχ. 6.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

Ἡ σειρά τῆς «Σύγχρονης Σκέψης» περιλαμβάνει ἔργα καὶ μελέτας Ἐπιστημονικάς, Φιλολογικάς, Κοινωνιολογικάς, Καλλιτεχνικάς καὶ Αἰσθητικάς.

Οἱ διασημότεροι συγγραφεῖς, οἱ γνωστότεροι μεταφρασταί, ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτήν.

Καθεὶ βιβλίον μὲ ἀριστοτεχνικὴν ἐμφάνισιν μᾶται μόνον δραχμᾶς 6.

- 1) ΛΑΦΑΡΓΚ Π. . Ἡ ἱστορικὴ μέθοδος τοῦ Κάρολ Μάρξ.
- 2) ΦΡΟΥΝΤ Σ. . Ὁ Λεονάρδος Ντά Βίντσι.
- 3) ΜΑΤΙΕ . . . Ὁ Ροβεσπιέρος.
- 4) ΤΑΓΓΟΡ. . . Ὁ ἐθνικισμὸς εἰς τὴν Δύσιν.
- 5) ΕΡΡΙΩ Ε. . . Δημιουργεῖν.
- 6) ΜΗΡΑΝΤΕΣ . . Ἐρνέστος Ρενάν.
- 7) ΕΛΙ ΦΩΡ . . . Φ. Ντοστογιέβσκη.
- 8) ΚΑΟΥΤΣΚΗ Κ. Ἡ γέννησις τοῦ Χριστιανισμοῦ.
- 9) ΝΟΡΝΤΑΟΥ ΜΑΞ Ὁ Εἰκοστὸς αἰὼν.
- 10) ΧΑΒΕΛΟΚΕΛΛΙΣ Ἡ γενετήσιος διαστροφὴ.
- 11) ΜΠΟΓΚΝΤΑΝΟΒ Τί εἶναι Προλεταριακὴ ποίησις;
- 12) ΛΕΝΤΖΝΕΡ . . Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1905.
- 13) ΝΤΕΜΠΟΡΙΝ Α. Β. Σπινόζα.
- 14-15) ΠΙΚΡΟΥ ΠΕΤ. Ἡ Αὐγὴ τοῦ Ἀστικοῦ Πολιτισμοῦ.
- 16) ΜΠΑΡΜΠΥΣ . . Μὲ τὸ μαχαίρι στὰ δόντια.
- 17) ΗΣΕΝΑΡΔ . . . Ψυχολογία τῆς Ὁμοφυλοφιλίας.
- 18) ΡΕΝΑΝ . . . Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ.
- 19) ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΓΡ. Ἐρως καὶ αἰσθήσεις.
- 20) ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Ἡ Ἀλβανία.
- 21) ΟΕΡΜΕΝΓΗΜ Μ. Χριστιανισμὸς καὶ Ἰσλαμισμὸς.
- 22) ΜΑΚΑΥΛΑΥ . . . Ὁ Μακιαβέλι.
- 23) ΑΝΤΩΝΑΚΟΥ Α. Ἡ ἱλατωνικὴ Πολιτεία.
- 24) ΦΡΟΥΝΤ Σ. . Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ψυχανάλυσιν.
- 25) ΡΩΣΣΕΛ . . . Γιατὶ δὲν εἶμαι Χριστιανός.
- 26-27) ΦΡΟΥΝΤ Σ. . Πέραν τῆς ἡδονῆς.
- 28) ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ Α. Ὁ Γκρέκο καὶ ἡ ἐποχὴ του.
- 29) ΡΙΑΖΑΝΟΒ Δ. . Γάμος καὶ Οἰκογένεια.
- 30) ΣΟΠΕΓΧΑΟΥΕΡ Σκέψεις καὶ ἀποσπάσματα.
- 31) ΠΑΠΑΚΩΝΤΙΝΟΥ Αἱ παραποιήσεις τοῦ Μαρξισμοῦ ἐν Ἑλλάδι.
- 32) ΣΥΡΕ . . . Ἡ Ἀναγέννησις.
- 33) ΗΣΤΣΕΝΚΟ . . Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ.
- 34-35) ΦΡΟΥΝΤ Σ. Ἱστορία τῆς ψυχαναλύσεως.
- 37-38) ΧΑΒΕΛΟΚ ΕΛΛΙΣ Ἡ γενετήσιος ὄρμη.

Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβάσματα :

Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗΝ

79 ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ - ΑΘΗΝΑΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006